

Šefik Baraković*

IDEOLOGIJA KAO ISKRIVLJENA SVIJEST – CUI BONO

SAŽETAK

Istraživačka analiza posvećena zadatku da osvijetli čemu služe i čime su određena svojstva ideologije, ne samo da ima teorijski, već i aktualno-politički karakter, smisao i značaj. Kao što društveno-teorijsko fokusiranje na jedan aspekt pitanja uključuje kontekst njegovih veza, odnosa, ili doslovno prožimanja sa drugim aspektima i fenomenima, tako je i zanimanje za stvar ideologije u iskušenju da razmotri fakticitet, implikacije i konsekvence produciranih građanskih odnosa, kojima je ideologija omogućena, ustanovljena, kojima zasniva opserviranje, ili im je i praktično sudionik i kreator.

Istraživačko-naučni tretman ideologije ne može se adekvatno postići ako se ne ustanovi, ne pojmi, otkuda dolazi, čime je pretpostavljeno, čemu se obraća, šta ga inicira, šta obavlja i da li je puki interes samo iskrivljavanje.

U svakom pogledu je jasno, elementarni je postulat, da se društveni odnosi ne mogu poistovjećivati sa građanskim odnosima! U analizi odnosa historijske situacije, koja se ne iskrivljuje, građanski odnosi se uključuju u društvene, a kada se građanske težnje nadređuju društvu objektivno se postavlja pitanje determiniranja i omogućavanja društvenih odnosa i tim postupkom se afirmira mjesto, uloga i funkcija ideologije. Neosporno je da postoji okosnica razvoja konkretnog građanskog društva, kao što postoje konstante (i implikacije) u njegovom historijskom omogućavanju. Dakle, kada se radi o iskrivljavanju, i pogotovo u prvobitnom periodu liberalnih građanskih odnosa, manje je riječ o subjektivno pristranoj namjeri pojedinca, zvaničnog predočenja, a više o koordinaciji, koja sa više ili manje obaveze, ali i odgovornosti, nošenog razumijevanja ispravnosti, različito karakteriziranih interesa i stvaranih pretpostavki građanskom prilagođavanju interesima, odnosno stvaranju otpora interesima koji se vrednuju da nisu istodobno opravdani, kurentni ili koncilijantni, na tim osnovama se izgrađuje i uravnotežuje, provodi i održava funkcionalno iskrivljavanje sadržaja konstituiranog u ideologiji.

Ključne riječi: ideologija, iskrivljena svijest, građanski poredak, liberalizam, postliberalizam, integriranje, društveni odnosi, građanske protivrječnosti, implikacije iracionalnosti.

---

*prof.dr., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.

UVOD

Spoznaje i još više shvaćanja o ideologiji afirmirala su različite pretpostavke. To ne treba da zbunjuje ako se zna da ideologija strukturira građanske odnose, da ona te odnose determinira i njima je uvjetovana, da se oni historijski razvijaju i, pogotovo, što postojeće opservacije ideologije mogu da imaju ideološke vrijednosti i smisao, da mogu imati favorizirane ili faktičke odstupnice od utemeljenosti relevantno-teorijskim pretpostavkama s obzirom na društvenu obavezanost, a s druge strane postoje one koje slijede historijski društveni proces, koje njemu služe, vođene su i postulirane unošenjem naučno-teorijske relevantnosti.

Analizom stvaranih odnosa građanskog liberalizma Marx je primarno ustanovio da je ideologija iskrivljena, izokrenuta svijest. Težeći da istraži, ustanovi i dokaže njeno građansko-historijsko utemeljenje i funkciju Marx je čini sastavnim dijelom tih odnosa i tom analizom, koja njegovim djelom dolazi na različitim mjestima, povodima, do izražaja, identificira obilježja njenog građanskog značenja. Ova obilježja, kako navodi, proističu iz materijalnih životnih uvjeta razvitka.¹⁾ Zalaganjem da osvijetli cjelinu odnosa društvene reprodukcije i kontekstom ove analize Marx nalazi da oblici svijesti nemaju zasebnost, samostalnost, nisu nezavisni od produciranih odnosa, a kako građanske odnose strukturiraju odnosi vladanja i nadređivanja, u liberalnom stadiju skupine vladanja i podređenosti, gdje sistem vladanja treba da se funkcionalizira, odnosno opravda, analize Marxa pokazuju da je vlast ideološki artikulirana, ciljem vladanja nužno mora uključivati težišne svrhe i vrijednosti. Sjedinjeno sažimajući tekovine stvaralaštva u društvenoj sferi, prije i povrh svega primjenjujući metodu koja potrebno uvažava i sagledava dinamičnost građanskih i društvenih fenomena, ključno osvjetljavanje ideologije kao izokrenute svijesti ukorijenjeno je u načinu kako se proizvode, odvijaju i održavaju sami građanski odnosi. Ovim odnosima ideološke artikulacije određuju građanske svrhe. Potrebama građanskih svrha odgovarajuće se projiciraju i prilagođavaju mjerila i, shodno postojećim interesima, stvorene i važeće ideologije teže da izgrađuju, utvrđuju, ili pak konkretizirano koordiniraju građanske, društvene i civilizacijsko-kulturne odnose. U ovom smislu se jasno pravi, bitno diferencira značenje pojmova ideje i ideologije. Diferencijacija pokrenuta od Francis Bacon-a, također, kako se zna, povodom određenih aktualiziranih zbivanja opaske Napoleona I o idejama, do početka 19. stoljeća ostalo je ovo diferenciranje nepotpuno. „... po Marxu se ideja doduše svaki put posrami, ako dolazi u sukob s interesom, ipak ona sudjeluje u stvaranju povijesti, čim je, kao ideologija, beskonfliktno

1) Uopredi, K. Marks/F. Engels, *Dela tom 6.*, Nemačka ideologija, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Prosveta Beograd, 1974, 23.

povezana s interesom.⁴²⁾ Ovdje beskonfliktno ima značenje vladajuće, dominantno!

Ideologija je primarno određena i povezana sa interesom, bilo da interesu daje specifično artikulirani izraz, ili pak da postavljene ciljeve putem općenitosti, potrebno omogućenih i određeno projiciranih koncepata i pravaca građanskog usmjeravanja uspije prikazati kao izgledno najpovoljnije i svrsishodne. Shodno istraživačko-teorijskom stanovištu i metodi, Marks građansku duhovnu nadgradnju analizira u povezanosti konkretnih historijskih zbivanja sa stvaranjem svijesti, stvaralačkim tekovinama, te u njihovoj uzajamnoj uvjetovanosti, uticanju, političkoj, ideološkoj ili društvenoj funkciji.

Ideologija je, kako se vidi, uvjetovana izgradnjom građanskih odnosa i od te konkretizacije polaze relevantna istraživačko-teorijska razmatranja, a ona se bave implikacijama i strukturiranim stvaranjem uticanja na funkcionalnost motiva i ciljeva u građanskim odnosima. Bitno postavljanje, dovodenje u vezu samog stvaranja sa historijskim društvenim i građanskim odnosima, uvjetima i procesima, stanovito otklanja i razrješava nedoumice, dileme i zaziranja o izvjesnosti njegovog porijekla, objektivne uvjetovanosti, njegovog građanskog, historijskog ili društvenog smisla. Na taj način postavljanjem u kontekst historijsko-građanskog determiniranja, vezivanje određenih (ideoloških) saznanja za odgovarajuće skupine, daruje tim nalazima notu moguće istraživačke relevantnosti, a isključuju se opservacije nerijetkih profetskih predviđanja i istine za jednu noć „u kojoj su sve krave crne“. S tim u vezi se otkriva koji građanski činioци vrše i omogućuju građanski (i ta analiza pokazuje na čemu se zasniva društveni) napredak, a ovaj napredak relevantno tematiziran historijskim razvojem nužno označava agense postavljanja i ustrojavanja mogućnosti za ostvarivanje izgledne građanske perspektive. – Agensi liberalnog građanskog kontinuiteta karakterom generirane produkcije građanskih odnosa doveli su do preobražaja u postliberalne uslove, a ta promjena u legitimitetu drugačijeg važenja principa znači osnovu strukturne izgradnje, unapređivanja i ujednačavanja građanskog kontinuiteta.

Sagledavanje cjeline građanski produciranih odnosa stvara valjane pretpostavke za spoznaju koju ulogu i funkcije ideologije oni mogu da determiniraju i vrše, a ideologije teže da budu građanska legitimiranost ostvarene postojanosti. Jasno je da treba odlučno praviti razliku između uloge i funkcije ideologije u građanskim odnosima, inoviranih aplikacija građanskih razmatranja i istraživačko-teorijski mjerodavne spoznaje te uloge i funkcije;

---

2) E. Bloch, *Subjekt – Objekt Objašnjenja uz Hegelovu filozofiju*, drugo prošireno izdanje, Naprijed Zagreb, 1975, 220.

upotpunjeni razvoj građanskih stupnjeva afirmira izvjesnost u potvrđivanju relevantnog objektiviranja.

Izokrenutu svijest prevashodno dinamiziraju motivi određeni etabliranim građanskim interesima, a interesi artikulirani u ideologiji nadređuju se stvaranju društvenih odnosa; ideologija građanske interese građanski važećim spoznajama i spoznajnim kriterijima prilagođeno odgovarajuće artikulira, usklađuje ili, s obzirom na postojeća građanska ograničenja, pak restrukturira. Naime, putem ideologije stvarani i producirani građanski odnosi podrazumijevaju određeni tretman historijskih i kulturno-civilizacijskih pitanja, ali i temeljem reperkusija proisteklih iz postojećih antagonizama i protivrječnosti, također, osnovu prožimanja i usmjeravanja odgovora, donošenja rješenja neophodnih u afirmiranju potrebne pozitivnosti. Marx tim kontekstom, određujućim načinom, proširuje pojam ideologije na stvaralaštvo, kako kaže, koje nema historiju,³⁾ hoće se istaći da ono reflektira stvari vremena po principu da su samom dimenzijom događanja zbilje poznate, a da istodobno ne odražavaju obavezano uspostavljano prikazivanje načina unutarnjeg generiranja jedinstva sklada u historijskom toku podudaranja i povezanosti toga događanja. Sasvim su suprotstavljeni principi stvaranja kojima ideologija „zauzimanjem“ općenitosti ističe pozitivnost posebnosti i onog koje u pojedinačnosti i posebnosti naglašava općenitost, a koje je Marx objektiviranjem iznio o grčkoj umjetnosti, „... teškoća nije u tome da se razumije da su grčka umjetnost i ep vezani za određene oblike društvenog razvitka. Teškoća je u tome (da se razumije), što nam oni još pružaju umjetničko uživanje i što u određenom pogledu važe kao norma i kao nedostižni uzor.“⁴⁾ Umjetničke tvorbe osiguravaju mjesto funkcionalnog uvjerenja u istini, formom uspješno predočenih određenja osiguravaju pretenziju na trajanje....

Iskrivljavanje nije fenomen izdvojen iz karaktera konkretno strukturiranih odnosa, pa ti odnosi čine potpunost sudjelovanja, omogućavanja ili pak dizajniraju stvarane apokaliptičnosti! Premda prilagođeno, iskrivljavanje nudi odgovarajuće vizije ili rješenja, ili baš zato ono određeno usmjerava kriterije razumijevanja, raspoznavanja i time teži ostvarivanju ujednačavanja (sa konkretnim prilikama i praksom), a priređivane i stvorene prilike odgovarajuće ga priječe da bude iznimna laž ili doslovno istina. Intenziviranim stupnjem producirana i ostvarivana iracionalnost potiče osnove strukturiranju apokaliptičnosti, čiji izraz onemogućuje izravnu, jednostavnu, laž. U dosljednosti ona racionalizira kako „nepotpune ili izmakle“ spoznajne uvide, tako i pronađenim načinom i modelom neposredne funkcionalne reperkusije

---

3) Uporedi K. Marks/F. Engels, *Dela tom 6.*, Nemačka ideologija, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Prosveta Beograd 1974, 23.

4) K. Marks, *Kritika političke ekonomije*, Predgovor i Uvod. Zagreb, 1958, 51.

svrsishodno ostvarivanog, a omogućavanjem nadziranog, građanskog procesa.

Produkciju građanskih odnosa relevantnom čini ekonomska zavisnost! Odvijanje ekonomske zavisnosti u građanskom poretku omogućuju oblici posredovani, transponirano postavljeni i učvršćivani, generirano građanskim uvjetovanjem, pri čemu se svojim formama u historijski kulturnom i civilizacijskom postojanju napredak građanskih procesa i odnosa produkcije cjelovito razvija, omogućuje, te upotpunjuje aspekte građanske tendencije. Principi građanski stvarane ili iznalaženjem kombinirane racionalnosti opravdavaju ekonomsku perspektivu i nju konkretno podržavaju i omogućuju neposredni uvjeti funkcionalno izgrađivane izvjesnosti. Stupanj unapređivanog građanskog razvitka adira objektivno stvorenu i produciranu iracionalnost, a u građanskim procesima i odnosima iracionalnost je suštinski činilac osiguravanja dominacije i nadređivanja. - Marks je analizom protivrječnosti poretka liberalizma građanskog društva ustvrdio da se ti odnosi perpetuiraju bitnom funkcijom načina predočenja i prikazivanja odgovarajuće forme zauzimanog kursa ideologije. U liberalnom ambijentu diferenciranost vladajuće klase legitimira njeno nadređivanje i tim putem ona je u poziciji nosioca emitiranja, stvaranja i određivanja da njeni interesi imaju tretman, da pronalaze, artikuliraju, put vrednovanju prihvaćenom za općenitu valjanost. Stvaranim sistemom aparat raspoloživo izgrađenih ustanova i instrumenata usmjeravanog građanskog dinamizma eksponentima dominantnih ideoloških interesa osigurava određenja reprezentanata u smislu funkcionalne izgradnje i legitimiteta povezivanja klasne razdvojenosti. Ovim eksponentima u sagledavanom karakteru toka građanskih odnosa u građanskim interesima po liberalno-historijskom mjestu određene su intencije i mogućnosti, odnosno moći arbitriranja. Ideologija, primjenom proklamiranih principa legitimiranog građanskog jedinstva, strukturirane izvjesnosti i satisfakcije, razdvojenost interesa čini premostivim, pomirljivim, podnošljivim, izgledno opravdanim. Budući da se ta izvjesnost izgrađuje na suprotstavljanju, podešavanom premošćivanju, kombiniranju moguće organizacije posebnih interesa faktorom označavanim za općenitost, potrebno provodeći posebne izgledom strukturiranja samih općih interesa, a unutar izgovora da daje doprinos općenitim, tu funkciju ostvaruje i zadovoljava ideologija. Ideologijom se akomodira posebnost i građanska struktura interesa odgovarajuće skupine, a sintagmom *camera obskura* Marx je prikazao put inherentnog načina formiranja, ispoljavanja karakteristika i odrednica ideologije.

Građansko društvo i građanske odnose Hegel je prethodno tretirao, istražio i izložio ustanovljenim konceptom idealizma, „antitetički“ vođenim sagledavanjem odvijanja i održavanja, odnosno zbivanja agensa u tumačenju razvoja građanskih odnosa. Ovim načinom razmatranja ključne odrednice

građanskog procesa nisu deklinirale, tj. nisu se svele na neku od determinanti, te kao takve postavljene u strukturiranje građanske dinamike. Također, ovaj način predočenja mogao je izbjeći kako elaboraciju „negativnih određenja rada“, karakteristično građanski održavanih, učvršćivanih i podsticanih kontekstom iracionalnosti, isto tako i ideologije, ali i implikacije manifestiranja dominacije, kojoj su u konkretnom historijskom periodu prirodu određivale Engleska i Francuska, a Nijemci su u politici uspjeli misliti ono što su ovi narodi činili.⁵⁾ Na značaju je dobila demistifikacija održavanog razvojnog mistificiranja građanskog puta, a kojeg bitnom ideologijom i izgrađenim instrumentarijem svrsishodno zatvaraju konkretne manifestacije građanskog društva. U stanovitom smislu Hegel je prihvaćenim načinom iznošenja i izlaganja „putem“ ideje građanskog razvoja demistificirao građansku strukturu odnosa uspostavljajući razvojno omogućavanje građansko-historijske perspektive. Budući da je ovo objektiviranje upotpunilo historijski generirani potencijal odrednica „moderne političke ekonomije“, sa agensima nepatvorenog dijalektičkog jedinstva uključenog u konstituciju i implikacije preobražaja procesa građanskog društva, prikazivanje dinamičkog sadržaja upravo afirmira dominantne stupnjeve stvaranja, održavanja i unapređivanja razvijanih konstitucija građanskih odnosa.

Istodobno sagledavajući neprikosnovenost građanskog procesa i njegovo suštinsko omogućavanje, njegove ekonomske sadržaje i oblike, Hegel pozicijom postavljanja i izgradnje, razvijanja svijesti, iznosi, predoči i izražava strukturirano kretanje ideje, a ono se artikulira upravo građanskim etablismanom. Građanskim poprištem tim putem tendencijski se podstiče, vitalizira i ostvaruje vlastiti napredak, a takvo „oprirodavanje“ afirmira prominentnost ključno omogućavane građanske moći, konstituira intenzitet determinacija osposobljen da se odupire snagama koje bi da preusmjere, alias zaustave građansko vitaliziranje; građanskoj tendenciji učvršćuje legitimitet, omogućuje i daje značenje stvarano-kumulirani „resurs“ iracionalnosti građansko-historijskog koda. Razmatranja koja je Hegel svojim nalazima ponudio, rješenja i odgovori koji su tim mogućnostima učinjeni, relevantnim izvlačenjem iz jednostavnosti mistificiranja građanskog događanja, ne daju izvjesnost snage građanskim stanovištima i ideologijama, kojima je zalaganje da funkcionalno-strukturiranim interesom zaobilaze, ostavljaju inkognito stvaranje i produkciju iracionalnosti, što će reći da podržavaju građanske moći. Opservacije Hegela ostvaruju dokazivanje, izvode i prvim planom ističu težnje građanske svrsishodnosti! Građansku svrsishodnost afirmira artikulacija stvaranih građanskih interesa, također odnosi organizirani prinudom ekonomske zavisnosti, izgrađivani u mjerodavnoj legitimaciji

5) Upoređi K. Marx/F. Engels, *Rani radovi*, deveto izdanje, Naprijed Zagreb, 1989, 98.

izgledno omogućavanih i uređivanih uslova, kojima se ujedno osnažuju funkcije postavljane potrebom uvećavane moći.

Tretiranom naučno-istraživačkom analizom Marx sagledava ideologiju u prizmi građansko-klasnih odnosa i, tim konceptom i obilježjima, ona aktualizira interes klase u čije je ime eksponirana! Rezultati ove analize dokazuju da ideologija zadobiva mjesto i povjerenje, prihvaćenost, ukoliko uspije prikazati da je eksponent objektivirane općenitosti ili da slijedi određena interesa odlučno postavljenih da im se daje podrška i da bude prihvatljivi. To će reći da prihvaćanje ideologije podrazumijeva uvjete izgradnje i podsticanja uvjerenja o njenoj reprezentativno ispravnoj općenitosti, odnosno određena koja zagovaraju, iznose i afirmiraju platforme spoznaje o ispravno razvijanim i konkretno nagovještavanim i ostvarivanim aspektima građanske tendencije.

Građanska apstrakcija, zavisno od opredijeljenog motiva, usmjeravanog koncepta sadržaja i obima relevantne spoznaje, može da predoči oblike i načine funkcija, pojava općenitosti građanske sfere. Unutar toga motiva moguće je „žrtvovanje“ cjeline što je u osnovi stanovišta pozitivizma, ili pak da se konkretne građanske prilike, događanja i odnosi asimiliraju za račun isticanja svrha općenitosti. Dok teorijsku relevantnost prvog stanovišta pouzdano demistificira princip dosljednosti, naglašavanje općenitosti dominantno proističe iz uvjeta legitimiranih i identificiranih sadržajima predočenih za razvijanu građansku determiniranost. – Pozitivizam je u funkciji građanske perspektive i ostvaruje se njenim težišno uvjetovanim i omeđenim dispozicijama, čime aktualizira odgovarajući koncept jednog ili drugog načina strukturiranja ideologije, odnosno osiguravanja i omogućavanja prostora njenom strukturiranju.

Istodobno, uopćavanje izvedeno osnovom primarnosti ideje podjednako može da projicira ostvarivanje potrebnih građanskih težnji, da ih prikaže i izloži u oblicima građanski bitnog događanja. U tom smislu primijenjeni postupak građanske pozitivnosti ističe pravac neprikosnoveno razvijanih građanskih odnosa određivanih neophodnim implikacijama ravnomjernih pretpostavki građanski aktualnog napretka. Odgovarajućim građanskim strukturama, svrhom zadovoljavajuće ostvarivanih kompeticija, stadij liberalne građanske dinamike, također, nalaže da osiguravaju usklađene aspekte potrebno funkcionalne podrške radi odgovarajuće održivosti u projiciranom i ostvarivanom razvoju. – Kritička analiza ovih odnosa građanskog poretka nezaobilazno je uvažila način i oblike konstituiranja ideoloških izraza, a u razvijanju ranog liberalizma njih je legitimirala njemačka filozofija države i prava, najjasnije izražavajući liberalne protivrječnosti, „na rang nauke

uzdignuti izraz upravo sama spekulativna filozofija prava.⁶⁾ Ovim kontekstom dosljednom argumentacijom analitički razvijena razmatranja navode i elaboriraju da je njemačka misaona slika o modernoj državi moguća samo zato što sama suvremena država apstrahira od zbiljskog čovjeka. Generalno ograničenje liberalno-građanskoj konstituciji njemačke države činile su implikacije neprevladanog, održavanog, starog poretka, a načinom svoga istraživanja i oblikom predodžbenja, to su ustanovile i primjereno prikazale njemačka spekulativna filozofija i istovjetnim pobudama vođene i formirane ideologije.⁷⁾ Način takvog (građanskog) predodžbenja, iako odgovarajuće pojave i zbivanja građanskog poretka i produkciju građanskih odnosa dijagnosticira, usklađuje se sa postojećim prilikama i utoliko abdicira od konkretnog uključivanja u potrebnu izgradnju uslova za odgovarajuće razrješenje građanskih ograničenja. Karakter ideologije stanovito ispostavlja određenja perioda građanskog razvitka i tim određenjima su definirana historijska stanja i odnosi, iskustva, tradicije, prilagođavano izgrađivana historijska i kulturna svijest, a njima se, također, opredjeljuju i postavljaju građanske težnje. – Kada je riječ o njemačkom nacionalno-građanskom i demokratskom razvitku, izgradnji liberalnih odnosa, a i o povezanosti francuskih i engleskih prilika, s jedne i, njemačkih sa druge strane, pored već spomenutih specifičnosti u poziciji građanske perspektive, upravo se formiranje historijskog koda oslanja na te prilike i odnose i njega slijede građanska kulturna, ideološka ili demokratska svijest, te stvaraju kriteriji o identitetu, subjektivnosti, obliku i načinu legitimiranja i izražavanja historijskog identiteta i samopoštovanja. S tim u vezi građansko-nacionalna identifikacija liberalnim periodom je više od pukog građanskog razvitka. Na temelju protivrječnosti historijskog kretanja to su minuciozno ustvrdili, potpunije legitimirali i odredili Nietzsche i Hugo Preuß, njemački pravnik, koji je „mikrološki“ ilustrirao političko biće njemačkog naroda i njemačkog građanina.⁸⁾

Dakle, tretiranje ideologije kao iskrivljene svijesti nesumnjivo je izraz građanskog društva, od njega neodvojiv, a razvoj ovog društva pomjera njegove funkcije i značenje shodno stadijima razvitka, ne mijenjajući njegov pravac. Iskrivljavanje producira izgradnja procesa građanskog karaktera odnosa, da je ono njima podređeno, proističe i prilagođava se izričito i intenzivno regulativnoj dominaciji. Relevantno analiziranje i istraživanje postliberalnih tokova uvjerava da se građanska izgradnja i regulacija odnosa odupire skretanju u van-ekonomsku prinudu, a ta svrha formira i osigurava potrebno raspoloživi

---

6) *Ibid.* str. 98.

7) Usporedi, *Ibid.*, 98.

8) Konsul. Đ. Lukač, *Razaranje uma, Put iracionalizma od Šelinga do Hitlera*, Kultura Beograd, 1966, 53.

instrumentarij i uz to učvršćuje putove ostvarivanja pravca tih ciljeva. Ideologiji kao iskrivljenoj svijesti „podržavaju relevantnost“ **građanskom** teorijom iznalažene i postavljane činjenice, po određenim osnovama mjerodavni fakti, a u stvari primjereno opravdavajuće predočenje mjerila, sagledavanje, ispostavljanje uvida, kojima građanska djelatnost osigurava prostor i odobravanje; ta mjerila određeno su prilagođena stanjima, mehanizmima i dinamizmu kontrole građanskih uporišta, nužno su uključena, opredijeljena, pronalaze spoj sa proizvodima predstava građanske koherencije. Društvenim odnosima se, ovim putem, nameće stvar dominantnih, bitno unapređivanih instituta, ustanova i sredstava procesa građanskog razvitka. Marx nalazi, kako je isticano, da su pretpostavke tih odnosa ustanovljene podjelom, odvajanjem materijalnog i duhovnog rada, a unutar te podjele duhovni produkti zadobivaju (ideološku) samostalnost. Osamostaljivanje može bitno da ih „oslobađa obaveze“ sadržajne povezanosti sa materijalnom produkcijom. „Podela rada postaje stvarno podela tek od onog trenutka kad se javlja podela materijalnog i duhovnog rada. Od tog trenutka svest može stvarno uobraziti da je nešto drugo a ne svest o postojećoj praksi, da stvarno nešto predstavlja, a da ne predstavlja nešto što je stvarno, - od tog trenutka svest je kadra da se emancipuje od sveta i pređe na obrazovanje ‚čiste‘ teorije, teologije, filozofije, morala itd.“⁹⁾ Jasno je da Marxova analiza i istraživačko zanimanje ide za utvrđivanjem anatomije liberalne izgradnje građanskog društva, a relevantni istraživački uvidi spoznajno prekoračuju konkretni građanski period, upravo osnovom konkretne, a ne time ujedno i građanske apstrakcije. Građanska apstrakcija može tek posredno spoznajno-metodološki, u pitanju predočenja idejom, da izloži i istakne građansko-razvojne oblike, da prikaže općenitost samog odvijanja i omogućavanja procesa građanskog sistema i poretka, a nekih od stanovišta (pragmatike) pozitivizma može da omogućuje okvire građanskom opravdanju, u formi perspektivizma funkcionalnosti postojećeg poretka ili perioda da sačinjava činjenice građanske zbilje.

Marx je građanska liberalna stanja racionalnim kontekstom determinirao, a sukladno načinu istraživanja i izlaganja Hegel je mogao ustanoviti da svako vrijeme ima svoje okolnosti da ga valja posmatrati iz njega samog. Koliko god da ova sentenca ima formu upute ona je sa stanovišta mogućih specifičnosti pojedinih razvijanih poredaka, sistema ili perioda višeznačna, a ti su poreci, sistemi ili periodi istodobno uključeni u jedinstveno događanje imenovano građanskim procesom. Na sebi svojstven način teorijsko-društvena relevantnost jednog perioda po prirodi stvari ima uporišta u periodu iz kojega proističe, sama metodološka prominentnost određeno nalaže da je aspekt

---

9) K. Marks/F. Engels, *Dela tom 6.*, Nemačka ideologija, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Prosveta Beograd, 1974, 30-31.

društvene istine nadređen građanski usmjeravanim uporištima, u sagledavanju on je izuzet od građanske faktičke spoznajne insuficijencije, a zahvaljujući toj činjenici ostvaruje povezanost sa „vremenima posebnih okolnosti“. Opservacije proistekle iz postuliranog analitičkog metoda, metoda konkretne apstrakcije i one proistekle iz građanski postulirane apstrakcije ne zanimaju se proročanskim vizijama; također, na sebi svrsishodan način ove opservacije otklanjaju dileme, odbijaju, odupiru se somnambulnim pritiscima pojedinih vizura da spoznaje društva, kao pojmljena kompleksna općenitost, podliježu odgovarajuće konkretiziranoj provjerljivosti, obavezanom legitimitetu (građanskog) potvrđivanja, a da bi u toj konsekvenciji recipročno doprinosile izgradnji postojećih građanskih odnosa. Istraživačke analize, sistematično utvrđivani stavovi i objektiviranja Marxa odredila su mjerilo da sve misterije koje teoriju navode na misticizam (parafrazirano), nalaze svoje opravdanje u društvenoj (spram građanske) praksi i u poimanju te prakse. Bez razlike da li se radi o manifestacijama teorijskog tipa ili idejnog uklona, ili o miljeu koji njihove agende komplementarno iziskuje i prihvaća, društvena praksa je činilac kojim se misterije mjerodavno razrješavaju uz konkretno-istraživačko uviđanje postojećeg karaktera i načina izgrađivanja historijskih i građanskih odnosa. Građanska praksa neosporno arbitrira ideološkom uopćavanju, u bitnom obimu ekskulpira to uopćavanje dimenzijom naprednije ostvarenih uslova i uvjeravanja postizanim tim uslovima, a u prethodnim proklamacijama efektom katarze djeluje na neafirmirane ideološke koncepte i pretendovane građanske ciljeve i interese.

Brojne su i konzistentne Marxove opservacije o fenomenu ideologije! Građanski liberalni odnosi su u središtu tih razmatranja i ideologija je komplementarna građanskim odnosima; rasvjetljavanje uzajamnog odnosa, uticanja i uvjetovanja formiranja, omogućavanja i funkcija ideologije, te determinanti faza i aktualiziranih pitanja građanskog društva, nameće sagledavanje veze konkretnog građansko-historijskog konteksta sa određenim dimenzijama i aspektima samog fenomena ideologije. U Marxovom stvaralačkom opserviranju ovih pitanja i odnosa neizostavno je bilo istraživanje ideologije (kako ističe Horkheimer bez ovih rezultata razumijevanje društva bilo bi površno¹⁰⁾), a društveni pristup i istraživačka sistematičnost su doprinijeli da se ideologija u njenim funkcijama i implikacijama liberalizma respektabilno osvijetli.

Da je građanska općenitost, kojom se formira osnovna duhovna struktura građanskih odnosa, iz čega proističe i konstituiranje ideologije, nadređena pojedincu, tu činjenicu Marx, također, opetovano razmatra i naglašava i po

pitanju mišljenja, svijesti, njenog društvenog bića, uvažavanja aktivnog procesa života. Primijenjenim metodom, kako je u određenoj prilici valorizaciju i ocjenu te konstatacije i potvrdio, Marx traži proizvoditeljsko-regulacioni činilac, tim putem utvrđuje funkcionalno mjesto građanskih struktura, njihove svrsishodne odnose i povezanost, a na način sagledavanja djelatne osnove određuju se područja uvjetovanosti; u konkretnim uvjetima stvar ideologije dobiva mjesto u produkciji i projiciranju ostvarivanja građanskih odnosa unutar generirano zahtijevanih građanskih potreba, ciljeva i interesa. Taj istraživački postupak ne polazi od prihvaćanja fenomena građanske zbilje tek njegovom postojanošću *via facti*, da bi time omogućavani lajt-motiv postao osnova objašnjenja pojedinih fokusiranih pitanja.

Težnjom da istakne mjesto i funkciju ljudske (društvene i čovjekove) emancipacije Marx, naravno, konkretno istražuje i analizira društvene, odnosno građansko-materijalne odnose, a temeljem zakonitog, kako se uzimalo historijsko-građanskog, opadanja profitne stope. Tim povodom kriteriji u odgovarajućim građanskim uslovima prevashodno afirmirani na liberalno vladajućoj racionalnosti opredjeljivali su osnovu navođenja teorijskog razmatranja na zaključivanje o težišnoj građanskoj bezizlaznosti utemeljenoj u liberalno produciranim odnosima. Građanski „demijurg“ konsolidira građansku tendenciju u bitno manifestiranom jedinstvu posjedovanja i svojine, čiji se oblici organizacije prilagođavaju procesima prominentnog građanskog napretka uz stalno manje mogućnosti uticanja na sam građanski kod. **Građanski postliberalni kod razvojno** izgrađuje, proširuje i omogućuje uslove prostranosti osiguravanju građanskih preobražaja na način dirigovanog nametanja usklađivanja ili sučeljavanja, intenziviranog zadobivanja nadležnosti i u suprotstavljanju na samoj stvari strukturiranja građanskog procesa. U davanju i isticanju prioriteta društvenoj općenitosti Marx će naglasiti „ne određuje svest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svest“.¹¹⁾ – Nema nikakve sumnje da je riječ o građanskoj općenitosti! U građanski profiliranim odnosima za mjerila formiranja svijeta ideja, načina mišljenja i poimanja stvari, pojava, procesa i odnosa karakterističnog građanskog omogućavanja stanovito je značajan položaj i ovim omogućavanim odnosima izgrađivano mjesto i uloga pojedinca. Uzimajući u obzir da prirodu tih odnosa grade, afirmiraju i omogućuju principi postavljeni ekonomskom prinudom, činjenicom razvijanja građansko-ekonomskog prosperiteta oni nisu naklonjeni pojedincu. Oni strukturiraju poredak koji pojedinca uključuje, čijim determinantama se produciraju i pojedincu nameću suprotnosti, a dejstvo njihove neutralizacije, amortiziranja, postiže se svrsishodnim slijeđenjem na prihvaćenim i

---

11) K. Marks/F. Engels, *Izabrana dela u dva toma, tom I*, Kultura Beograd, 1949, 338.

prilagođenim pretpostavkama. - Putem artikuliranog izraza, strukturiranja i manifestiranja građanske zbilje, oblikuje se društvena i politička svijest poticana odgovarajućim ideološkim stvaranjem i prihvaćanjem. Kako te artikulacije u njihovim brojno funkcionalnim, efektivnim i prilagođenim izrazima, putem relevantnih principa i okvira, postižu favoriziranje građanskih odnosa, formom ideoloških sadržaja refleksija te zbilje se ispostavlja i nameće „svijesti ljudi“. Ideologija na taj način nije tek eksponent, već bitni činilac podsticanja, funkcionalnosti, dinamizma odgovarajućeg pravca građanskih odnosa, uključujući i kontrolu načina ostvarivanja tih odnosa. Pružajući podršku građanskim determinacijama i općenito utičući na formiranje građanske svijesti, ideologija objektivno izgrađuje svrsishodno potrebna mjerila, aficira ciljeve, postupke i određenja neophodna za „saglašavanje“ pojedinca. Građanskim odnosima inherentna je odgovarajuća ideologija, a njome artikulirani, potrebno predvođeni građanski interesi i vrijednosti konkretiziraju građanske koncepte i infrastrukturu prema potrebama stvorene i omogućene građanske zbilje. Utoliko, shodno funkcionalnom postizanju ciljeva i interesa u perspektivi građanskih odnosa, građanski sistem stvara uslove prilagođavanja i postavljanja mjesta i uloge pojedinca. Građanska postliberalna perspektiva svojim ambijentom posebno sužava mogućnosti alternativama pojedinca. Također, građanska ideološka infrastruktura i logistika dinamiziraju suprotstavljanje da se sama iskrivljenost, izokrenutost, dvojako manifestira. Kao prvo, konverzija se ostvaruje prikazivanjem građanskih kao društvenih odnosa i, s druge strane, građanska općenitost se favorizira kao *per se* zajednička, eto suvislo proistekla iz individualnosti postavljenih pojedinačnih interesa i ciljeva, a uspješno harmoniziranih. Na ovaj način u mjerodavnoj istraživačkoj analizi nesporan je istraživačko-spoznajni značaj ideoloških sadržaja u svim aspektima stvaranja i omogućavanja odnosa građanskog društva!

Polazeći od faktičke podjele rada „kojom se dijeli i čovjek“, odnosno stvara surogat, privid zajednice (425)¹²⁾, individualnu slobodu (425), kako Marx dodatno ističe, ova podjela osigurava samo individuama razvijenim u odnosima vladajuće klase. Tematiziranjem, naravno, liberalnog perioda, Marx dokazuje da je karakter klasnih odnosa postavio ekonomsku prinudu sa svim oblicima slučajnih veza, u nužnim uslovima razjedinjavanja i slučajnih veza (426), a da se pravo korišteno ovim oblicima odnosa, saobraćanja, nazivalo dosad ličnom slobodom (426).

Građansko društvo određuje građansku i posreduje društvenu svijest oblikom građanske artikulacije i recepcije izgradnje produciranih odnosa,

stvaranjem i oblikovanjem strukturno prilagođene infrastrukture, unapređenim ideološkim objektiviranjem prema postojeće aktualiziranim prilikama konstituiranja građanskih odnosa. Kao dosljednog istraživača građanske liberalne djelatnosti rada i prakse unutar respektabilnosti pojedinca Marxa zanima procedura konstituiranja građanskih oblika i odnosa saobraćanja, argumentiranje konsekventno izvedeno, oplemenjeno postupkom „moći apstrahiranja“, do ulaženja u bit otkrivanja stvari, pojava i procesa poput „mikrološke anatomije“. ¹³⁾ Naime, hoće se postaviti principi i kriteriji određujući u prevladavanju afirmiranog pravca ostvarivanja građanske kontrole i dinamike, te odnosa omogućavanih, uspostavljenih i uređivanih tom kontrolom i dinamikom.

Produkte građanskog rada Marx postavlja i sagledava okvirom eksponenata rada, konkretnog i apstraktnog, snaga bitno oslonjenih na dinamiku koju ovi eksponenti podstiču u omogućavanju i ostvarivanju procesa i ciljeva građanskog napretka. Ovi eksponenti se preinačavaju, preobražavaju, modificiraju i tim putem prilagođavaju razvojnim stupnjevima građanski određivanog perspektivizma. U osnovi prednosti dominantnih građanskih struktura su stupnjevi dijahronički izgrađeni sistematiziranim liberalno-građanskim razvojem i odlučnim doprinosom oni osnažuju i podržavaju moć građanskog objektiviteta. Ovim ostvarivana građanska dominacija generira i utiče na formiranje građanskih stanja, uvjetujući pozicije građanskih sudionika. Preobražaji ostvareni građanskom regulacijom učvršćuju i unapređuju odnose bazirane na građanskoj moći, poglavito sudjeluju u motivima izgrađivanja građanskog ambijenta, uslovima kompeticija, mogućeg važenja principa i zadobivanja prava.

U svom djelu *Razvoj socijalizma od utopije do nauke* već F. Engels razmatra tok građanske organizacije elemenata odnosa zrelog liberalizma gdje analizira građanski funkcionalnije mjesto države, sa ili bez trustova. Ovim kontekstom Engels utvrđuje da tim stadijem država u građanskom društvu treba da svladava, umanjuje stihiju, da se podržavaju opći vanjski uslovi kapitalističkog načina proizvodnje, čime se karakteru toga strukturiranja i organizacije podređuju svi elementi i snage sudjelovanja u omogućavanju i razvoju građanskog društva.

Znameniti ekonomist prve polovice dvadesetog stoljeća, čiji je interes po prirodi stvari obuhvaćao i filozofiju, John Maynard Keynes (Džon Mejnard Kejnz) svojom knjigom *Ekonomске posljedice mirovnog ugovora* (1920) postavio je koncept načina kojim funkcioniра postojeći stadij građanskog sistema odnosa i tim istraživanjem elaborirao da su glasnogovornici

---

13) Uporedi Predgovor citiranog djela „Kapital ...“, 13.

francuskog i britanskog naroda (radi se o ratnim reparacijama) poduzeli smion poduhvat da upotpune razaranje koje je Njemačka počela, a umjesto da sistem (evropski, naša napomena) vraćaju u prijašnje stanje.¹⁴⁾

Keynes je prvi ekonomsko-teorijski istraživač i analitičar koji je određeno sistematično obrazložio ekonomske uslove zrelo-liberalne scene. Ona svrhom građanske efikasnosti podrazumijeva, alias uključuje, prilagođenost u primjeni, važenju, principa. U djelu *Kraj laissez-fairea* 1926. god., Keynes je ustanovio građansku relevantnost razvijanog ekonomskog intenziteta liberalne građanske dinamike. Intenziviranost građanske dinamike u prvom redu preinačava uslove područja važnog za napredak građanske dominacije! U konkretnom omogućavanju građanskih procesa „nesputanih“ državnim okvirom laissez-faire principi nisu eliminirani, ali im uznapredovana građanska dinamika smjerom svrsishodnije razvijanog građanskog perspektivizma prilagođeno mijenja karakter.

Utoliko je Keynes bez nekih misterija analizirao i istraživao konkretna građanska ekonomska pitanja, stanja i probleme i time je mogao da postavi, razvije, mjerodavno promovira jednu opću teoriju, stanovište, sadržajno artikulirano građanski aktualiziranim dominantnim principima ustrojavanja i strukturiranja kojega iziskuju integrativno zreliji građanski ekonomski odnosi. U stvari, to je period kada država podstiče, uređuje i pospješuje osnovnu građansku konjunkturu, uključujući bitni nadzor i artikuliranje liberalnih tekovina, a razvijajući elemente primordijalnog postliberalnog ciklusa. U tim uslovima intervencija državnog uplitanja, koordinacije i uticanja, pored toga što interese i zakonitost odgovarajuće prati državno provedeni nadzor građanske perspektive, građanski nadzor može imati potrebne efekte u ublažavanju stanja postavljenih recesijom, krizom, depresijom, a radi se o pitanju koju koordinaciju mjera, aktivnosti i mehanizmima koristiti planom održavano razvijane konjunktura, amortiziranja i umanjenja negativnih posljedica. Keynes je, s razlogom, aktualizirana pitanja rješavao da se mjere vežu za efekte dinamiziranja državnog kapitalizma kao funkcionalno ispravan oblik, rješenje i odgovor na producirane probleme građanski stvaranih turbulencija. Ne treba izgubiti iz vida da te mjere Keynes razmatra, usklađuje i predlaže kao sistem stabilne i uravnotežene regulacije kapitalističkog ciklusa pozitivnosti i da cjelina efekata privrednog dinamizma time treba, na tom stupnju, da državno-ekonomski bude usklađeno strukturirana sa procesima kapitalističkog rasta i razvoja. Tu je riječ, naravno, o parametrima, o uključivanju agregata čije usklađivane proporcije treba svrsishodno da omogućuju ekonomski

---

14) Grundriss der Geschichte für die Oberstufe der höheren Schulen, II Die moderne Welt, Von den bürgerlichen Revolutionen bis zur Gegenwart, Ernst Klett Stuttgart, 3. Auflage, 1978, 179.

polet, putem razvijanja potražnje potrošnih i investicionih dobara, također, građansku konjunkturu, da prilagođavaju kamatne i kreditne aranžmane, devizni kurs, kontrolu upotrebljivosti - usmjeravanje novca ili njegove instrumente funkcionalnosti, plate, određivanje porezne politike, efikasno-racionalno rješavanje zaposlenosti, do, po potrebi, interesa planiranog budžetskog deficita.

Građansko-teorijsku korektnost ekonomskog stanovišta Keynesa održala je težnja da potpuno normira dinamiku ekonomske djelatnosti, a ona je time bila pošteđena potrebe ili određenja da obilježja pojedinih aspekata kapitalističkog ciklusa vezuje za neku od determinanti prirode čovjeka ili tek ideološkim profilom opravdavanja za određeno borbenu građansku funkcionalnost. Jasno je da odgovarajuće koncentriranje prevashodno na područje ekonomskih motiva i ciljeva, a činjenicom uvjetovanja da ekonomski proces nije mjera društva i društvenih odnosa, historijskog kretanja, determiniranja civilizacijskih i kulturnih odnosa pojedinca, može da ne ostavi inkognito proizvodnju i upotrebu „lucidne iracionalnosti“ (oblik građanske posuđenice). Neadekvatno postavljena istraživačka zalaganja, despektirano prihvaćene pretpostavke, tj. zanemarivanje kompleksnosti historijskih odnosa i tokova, odnosno spoznajna insuficijencija u ispitivanju građanskih aspekata, neminovno se zadržava na ograničavanju i ne ide dalje od konstatacije da su krize sastavni dio strukturiranja građanske djelatnosti. Determinante produciranih građanskih odnosa doprinose stvaranju građansko-ekonomskih kriza. Ako njihovo ciklično javljanje potvrđuju historijske činjenice, relevantna istraživačka analiza govori da se njihovi uzroci, korijeni, proporcije mijenjaju, da su određeni stupnjevima građanskog razvitka, a najkompleksnijim oblikom toga razvitka omogućena je osnova kojom se njihovi korijeni, uzroci, proporcije mogu artifičijelno upravljati. Sama činjenica da građansko promatranje stanovitim favoriziranjem građanske racionalnosti ostaje zatvoreno za druge konstitutivno važne implikacije građanske zbilje potvrđuje se i u analizi fenomena neizvjesnosti. U građanskim procesima i aktivnostima neizvjesnost se tek poistovjećuje sa aspektom jednostavno, onemogućene spoznaje, premda predana analiza otkriva da konstituciju neizvjesnosti strukturira građansko uticanje potaknuto produciranom moći iracionalnosti na aktualizirani intenzitet protivrječnosti, time ostvarujući pritisak na način omogućavanih preobražaja. Shodno postojećem građanskom stadiju, kako smo istakli, Keynes razmatranjem određuje da intervencija državnim oblikom potrebno ustrojava pojedina građansko-ekonomska pitanja i fenomene u službi adekvatnog dinamiziranja ekonomsko-građanskih procesa.

Ako građansko uticanje neumitno određuje dinamizam same zbilje, ta činjenica ne treba da zatamni, zabašuri, spoznajno-istraživačku mogućnost

time što će se ova mogućnost posvjedočiti u samoj konstataciji, te time zatvoriti, čime se konačno služi samim građanskim uticanjima i praktično omogućuju određenja kriza. Neizbalansirana ekonomska konjunktura u bilo kojim aspektima, sektorima, stupnjevima određenog perioda, sa pretenzijom na preobražaje, može zadobiti intenzitet i prouzrokovati krizu kao poziciju ispuštenog ujednačavanja potrebne ekonomske dinamike.

Činom centripetalnog ujedinjavanja građanskog procesa građanska tendencija izgrađivanom dinamikom, posebno u postliberalnom periodu, strukturira građanske odnose. Pojam kapitala prvobitno je upućivao na proizvodna materijalna sredstva, po tom se značenje proširilo na usavršene vještine i sposobnosti, da bi izgrađeni ambijent omogućio da se kapital-funkcije provode određenjima i upravljanoj uticaju u osiguravanju i stvaranju kompeticija, u omogućavanju načina sudjelovanja u građanskoj stratifikaciji. – F. Pollock, prigodom spomena u čast na djelo W. Benjamina, također je unio pojam državni kapitalizam!

U raspravi *Uloga ideologije u izgradnji građanskih društvenih odnosa* istakli smo i obrazložili implikacije, konsekvence, kojima se građanski odnosi strukturiraju i omogućuju, te pretpostavke kojima su oni određeni, sa svim karakteristikama, determinantama, afirmiranim principima, da građanski proces ima i stvara, vitaliziranu snagu, mogućnost i mehanizme tendencije građanskog razvoja sa reperkusijama da održi ukorijenjeni kurs i njime razvijanu pozitivnosti. U zreлом liberalizmu građanskog društva eksponenti dominacije iznalaze, a i produciraju, sredstva i načine jačanja, učvršćivanja ostvarivane pozitivnosti, a stadij postliberalizma generativno afirmira legitimitet moći unapređivan integrativnom dominacijom.

Ideologija, u potpunom značenju svoje uloge, funkcije, građansko-historijske opstojnosti, kako smo naveli, je demijurg građanskog društva, ona to društvo bitno determinira, opravdava i funkcionalizira, a *per se* u njegovoj determinaciji se afirmira, odnosno provedena ostvarenja građanskih oblika favorizira, a nerealizirane planove i projekcije previđa ili ih stavlja u kontekst zavisnosti koje nisu pogodovale osiguranju uslova ostvarenja. Ne samo da ideologija nije odvojiva od građanskih procesa, već ih ona sudjelovanjem bitno omogućuje, stvara i, načinom toga i takvog stvaranja, obuhvaćanja ili tretmana, zauzima se za njihov tok, ishod i perspektivu. Budući da razvoj građanskog društva vidljivo i u neposrednosti određuju principi racionalnosti, a postliberalizmom karakter arbitriranja objektivno može da u interese uključi intenzivno artifičijelnu iracionalnost, brojni činioци omogućavanja građanskog društva doprinose uravnoteživanju implikacija proisteklih iz produkcije, namjeravanog manifestiranja i dolaženja do izražaja nepatvorene prirode ovih interesa.

Produkciju iracionaliteta ne samo da građanska ideologija ne zanemaruje, već je ona u nju uključena, njome raspolaže na način omogućavanja, upotrebe, akceptiranja efekata stvorenih tim omogućavanjem i upotrebom. To će reći da ideologija građansko društvo dosljedno izražava, održavanjem omogućuje, perpetuira i konfigurira. Ona neumitno sudjeluje u određivanju pravca građanski stvarane perspektive i konkretizira sadržaj, interese time produciranih odnosa.

Marx je minuciozno izvršio, kako je pominjano, teorijsko-kritičku analizu liberalnog perioda građanskog društva, a osvjetljavanje njegovih aspekata nužno usmjerava istraživanje na funkciju, mjesto i uloga ideologije! Teorijsko stanovište Marxa sjedinjeno sa metodom, metodom dijalektičkog i historijskog materijalizma primjereno naučnoj legitimaciji društvene zbilje i građanskih procesa, uvažava dinamičnost te zbilje, karakter održavanja i razvijanja tih procesa i odnosa, te se istraživačkom analizom prevashodno zanima za način na koji se ti odnosi stvaraju i konsolidiraju. Pretpostavljajući legitimaciju tih određenja i stavova M. Horkheimer ističe da Marx živi u izokrenutom društvu i hoće pravo društvo. Iz tih razloga njegovo djelo valja uzimati ne aluzijom na stavove profete, već, kako iznosi Horkheimer, na njegovom razumijevanju društva mi moramo prepoznavati i pokušati njegovu teoriju dijalektički „podići“, te pojmove dijalektički „rastvarati“, a ne filološki učvrstiti.¹⁵⁾

Blistav nalaz da je građansko društvo steklo uslove da se omogućava u nedogled ostvaruje koherentnost sa stavom da „je Marxova teorija bila kritika liberalizma, bila je samo liberalna kritika i *padala je pod uticanje autoritarne moći historije.*“¹⁶⁾ (kurziv naš)

Brojne opservacije Marxa o ideologiji supstituiraju određenje da je ideologija iskrivljena, izopačena svijest.¹⁷⁾ Ta teza proistekla je iz konkretno ustanovljene analize aktualnog ideološko-teorijskog miljea, u situaciji dvaju struja post-hegelovskog perioda i poglavito povodom pojedinih koncepata materijalizma, kako se isticalo, osobito onog Feuerbachovog. „*Njemačka ideologija*“, kao i cijelo djelo Marxa i Engelsa ima aktivističko-teorijski karakter, jasno istaknutu notu da se istraživanjem ne naglašava samo teorijski uočen fenomen, već ono što čini aktualnost zanimanja, praktična revnosna snaga umijeća istraživanja.

---

15) Uporedi. M. Horkheimer, *Gesammelte Schriften*, Band 14., Fischer Taschenbuch Verlag, Ffm, Oktober 1988, 325.

16) M. Horkheimer, *Gesammelte Schriften*, Band 6., Fischer Taschenbuch Verlag, Ffm, April 1991, 368.

17) Uporedi. K. Marks/F. Engels, *Dela tom 6.*, Nemačka ideologija, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Prosveta Beograd 1974, 23.

Omogućavanje građanskog razvoja historijski je učvrstilo određenje da je ideologija iskrivljena svijest, da proističe iz historijske regulacije procesa građanskog života ljudi, a s obzirom na uvjete procesa toga života ona sačinjava „i laž i istinu“! Laž se upravo koristi, ili pak oslanja na moći iracionalnosti, odnosno iracionalnost moći, i to obilježje prominencijom određuje, postaje analogon karaktera razvoja građanskog društva, kojega uvjeti postliberalne povezanosti postavljaju i identificiraju težišnim jedinstvom. Laž, iracionalnost, moć, su ovim kontekstom komplementarni, a u različitim stadijima građanskog društva strukturiraju odnose, izražene u stanovištima (ilustracije radi) da su svrhe određeni nivoi općenitosti, određeni kolektiviteti, da vlada racionalnost u formi prilagođavanja sredstava svrhama (a time se izlazi, kako se zna, u beskonačnu svrhovitost), da su arijski narodi i rase plemeniti, pravdoljubivi, da postoje oni koji zaslužuju život i oni koji, u najmanju ruku, opslužuju ove „prirodom podarenih“ zasluga, et c.¹⁸⁾ Neosporno je da valja razlikovati, kako spominje Horkheimer, osvrnuti se na komplicirano opravdanje historijske uvjetovanosti, društvene funkcije ideologije i jedne teorije,¹⁹⁾ ali je i obaveza sagledavati pravce njihove kontingencije s obzirom na utvrđivanje gdje prestaje naučna obaveznost, a gdje počinje, na koji način, sa kakvim ciljevima i motivima glamur građanskog favoriziranja građanskih reperkusija. Izokretanje svijesti ideologijom „zasigurno respektira izokrenutu“ građansku zbilju, kako H. Marcuse primjećuje da je ideologija štoviše svijest pritivnosti, pritivnost koja se „korigira“ u povezanosti „viših istina“, da bi ona zastupala objektivne historijske istine.²⁰⁾ – Suвременa istraživanja, kako smo isticali, pokazuju da ideologija svoju prirodu omogućava i gradi u analogonu laži i istine, čiji je *circulus vitiosus* podržan snagom ostvarivanja građanske zakonitosti. Građansku zakonitost ideologija operativno podržava u obliku predočenja da uvijek ide dobro, poboljšano, a ako činjenice to ne potvrđuju to je pitanje kobi, nesretno stečenih i povezanih okolnosti. Manifestacija laži same po sebi bez istine imala bi značenje potenciranja i prizivanja puke sablasti smrti bez uvažavanja da postoji život. Utoliko ideologija varira, mutira, u relevantnosti odnosa koncipiranih na skladu predviđanih ciljeva i interesa i objektivno izmaknutih mogućnosti kojima bi ti ciljevi i interesi trebali doći do ostvarenja.

Stvar i pojavu ideologije mjerodavna istraživačka analiza prihvata sagledavajući njeno mjesto, ulogu i funkciju u konkretnim stadijima

---

18) Uporedi, M. Filipović, *Kraj epohe liberalizma*, Ciljevi revizije historije XX vijeka, Prosperitet, Sarajevo, 2009, 253.

19) M. Horkheimer, *Gesammelte Schriften*, Band 2., Fischer Taschenbuch Verlag, Ffm, November 1987, fn. 23, 235.

20) Uporedi H. Marcuse, *Schriften* 6., *Die neue Rationalität*, Suhrkamp 1. Auflage, Ffm 1989, 97.

građanskih interesa, stvaranom općenitosti i omogućavano protektiranim svrhama karaktera i sistema ostvarivane vladavine. U uzajamnoj uvjetovanosti tu općenitost dinamizira licencija odlučnih zbiljsko-građanskih odnosa i ideologiju afirmira kako prenošenje u iskrivljavanje, izopačeno prikazivanje političke zbilje, tako i, kako bi ustvrdio Marcuse, lukavstvo, formirano, oslonjeno, artikulirano na osnovama karaktera te zbilje i građanskih odnosa.

ZAKLJUČAK

Društveno-teorijska istraživačka analiza ideologije u utvrđivanju *cui bono* mora poći, primarno se fokusirati na fenomen kojega je A. Smith u jednom tretiranju označio nevidljivom rukom! Upravo u građanskim odnosima razvijane i ostvarivane različite modifikacije nevidljive ruke u osnovi su stvaranja, produciranja i omogućavane funkcije ideologije. Djelovanje nevidljive ruke građanskim razvitkom je sadržajem proširivano i produbljivano, te postupno omogućavano nivoima općenitosti građanskog procesa. Formiranje općenitosti odvija se dinamičkim građansko-historijskim učincima, a sa ekonomskom zavisnosti povezanu produkciju iracionalnog potencijala ideologija koristi, te ga prihvaćanjem prilagođava i razvija. Nevidljiva ruka na taj način se manifestira, a posebno mjesto, značaj i funkciju u građanskim odnosima dobiva oblik, način i put producirane, ali i korištene i određivane iracionalnosti.

U zrelo-liberalnom i posebno periodom postliberalizma teorijsko-istraživačkoj pažnji se nameće ostvarivana artikulacija općenitosti, koja izražavani oblik zadobiva sintagmama državni kapitalizam, autoritarna država, nešto manje preciznosti ima sintagma organizovani kapitalizam, sve do one anonimni autoritet, koji, iako određen socijalno-psihološkom provenijencijom, se fokusira na odnose i procese razvijane, postavljane i omogućene strukturom odgovarajućeg perioda građanskog društva. Građansko društvo determiniranim procesima konstituira općenitost, a njegove različite sadržaje omogućuje izgradnja političkih odnosa bazirana na vrsti supraordinirane kontrole, čije formiranje upravo slijedi nametanje kompeticija građanskim sudionicima, da bi, sa svim implikacijama racionaliteta i iracionalnosti, ostvarivana i omogućavana građanska dinamika sačinjavala ono što se legitimira konstantom prominentnosti građanskog procesa.

Iako se značenje nevidljive ruke može prihvatiti za determinantu građanskog eksponiranja odnosa, ona u materijalnoj i formalnoj općenitosti identificira i definira supstanciju posredovanja ekonomske zavisnosti. U postojećoj prilici zanemarujući konsekvence, ekonomska zavisnost priređuje osnovu ekskulpiranja, sebe-opravljanja, da tim procedurama ostvareni efekti postaju amalgam, s jedne strane ujedinjenja opravdanja i, sa druge, progresije

u građanskoj zavisnosti. Osnovni ton kodiranju tih efekata daje implikacija iracionalnosti! Ako je nevidljiva ruka ranog liberalizma iracionalni izraz racionalnog postupanja, njen napredak obavlja zbrajanje iracionalnog potencijala, čijem sadržaju treba osigurati, bazirati se na formu racionalnog opravdanja. U doslovnom smislu, ideologija funkcionalizira nevidljivu ruku. U uvjetima razrješavanja postojećih protivrječnosti ona stvari „vidljivosti“ vlastitog kapaciteta daje potrebnu dinamiku, doprinoseći konceptu, osnovama mogućnosti, sebe-opravljanja. Na razdjelnici mogućeg i ostvarivog opravdanja, N. B. određenog ostvarivanja građanskih odnosa, ona sebe održava, a njome projicirane, a neostvarene, građanske težnje nisu tek fakti neujednačeno postavljenih ciljeva, već i ispostavljena stvar izopačavanja, kako se nedvosmisleno označilo, potrebna konstitucija laži.

Nema razloga otvarati temu da li je laž ono što se smisleno i namjeravano kombinira, ili valja uvažavati i ono što se čini da ne bude naklonjeno solucijama istine, ispravnosti i tačnosti! Iako izvan konteksta postavljenog cilja ne može ostati zanimanje da se u ideologiji rasvijetli sadržano svojstvo iskrivljavanja, to svojstvo je direktno funkcija dominacije građanskih preimućstava. Iz tih razloga karakter, osnove razvoja, održavanja i funkcionalnosti samih preimućstava valja dosljedno legitimirati, uspostaviti, objektivirati, dešifrirati, te time mjesto, ulogu, funkciju ideologije u konkretnosti relevantno identificirati. Potpuno provedena i upravljana građanska ekonomska zavisnost putem osigurane profilacije općenitosti, stvaranja i održavanja određenja implikacije iracionalnosti, osnovnom ambicijom da ostvari uporište društvenog prihvaćanja, primjenjuje mjere, procedure i principe onog što ulazi u iskrivljavanje, odnosno izopačavanje. Ideologija, utoliko, ne samo da nije zamisliva bez odgovarajućih inputa razvoja građanskih odnosa, već ona, u razvoju građanskih odnosa samo uravnoteživanje programiranog izopačavanja i istine, iracionalnosti i racionaliteta, svojom građanskom funkcijom obavljanje onog što se učinilo svrsishodnim, naspram onog što treba zapostaviti, progresivno etablira i učvršćuje okvirom ostvarene građanske moći, te nadređuje same implikacije građanskih odnosa društvenom miljeu.

Rodno mjesto ideologije su, dakle, građanski odnosi, poglavito iracionalnost građanskih odnosa, a s obzirom da se društveni–historijski život odupire spajanju sa implikacijama iracionalnosti, kao strukturnim činiocem sfere građanskih odnosa, te odnose premošćuje producirana ideologija. Budući da je „građansko društvo steklo mogućnosti kontinuiranja u nedogled“, ideologija je određena tim mogućnostima, povratno ih determinira, svakako ne bez povezanosti i ne bez doprinosa intenziviranoj produkciji iracionalnog potencijala.

IDEOLOGIE ALS VERZOGENES BEWUSSTSEIN – CUI BONO

ZUSAMMENFASSUNG

Die Forschungsanalyse, gewidmet der Aufgabe zu erklären, wozu die Ideologieeigenschaften dienen und womit sie bestimmt sind, hat nicht nur einen theoretischen, sondern auch einen aktuell-politischen Charakter, den Sinn und die Bedeutung. Wie das gesellschaftlich-theoretische Fokussieren auf einen Fragenaspekt den Kontext dessen Zusammenhänge, Beziehungen, oder buchstäbliches Durchdringen mit anderen Aspekten und Phänomene einschließt, so ist auch das Interesse für die Ideologiesache in der Versuchung, das Faktitivum, die Implikationen und Konsequenzen der produzierten bürgerlichen Beziehungen, durch welche die Ideologie ermöglicht, festgestellt ist, und auf welchen sich die Observation gründet, oder deren Akteur und Kreator ist, zu erwägen,

Die forschungswissenschaftliche Ideologiebehandlung wird nicht adäquat erreicht, wenn es nicht festgestellt wird, nicht versteht, woher sie kommt, womit sie vorausgesetzt ist, an wen sie sich wendet, was sie in Gang setzt, was sie macht und ob das reine Interesse die Verdrehung allein ist.

Es ist in jedem Hinsicht klar und das Grundpostulat ist, dass die gesellschaftlichen Beziehungen mit den bürgerlichen Beziehungen nicht gleichgesetzt werden können. In der Analyse der historischen Situation, welche nicht verdreht wird, werden die bürgerlichen Beziehungen in die gesellschaftlichen Beziehungen eingeschlossen, und wenn die bürgerlichen Bemühungen der Gesellschaft überordnet sind, wird die Frage der Bestimmtheit und der Ermöglichung der gesellschaftlichen Beziehungen objektiv gestellt und mit diesem Verfahren wird sich die Stelle, die Rolle und die Funktion der Ideologie affirmiert. Es ist unbestritten, dass die Entwicklungsgrundzüge der konkreten bürgerlichen Gesellschaft bestehen, so wie die Konstanten (und Implikationen) in deren historischen Ermöglichung auch bestehen. Wenn sich also um Verdrehung, und insbesondere in der ursprünglichen Zeit der liberalen bürgerlichen Beziehung handelt, ist die Rede weniger von der subjektiv befangenen Absicht des Einzelnen, des offiziellen Vorlegens und mehr von Koordination, welche mit mehr oder weniger Verpflichtung und auch Verantwortung, getragenen Verständnis der Richtigkeit, verschieden gekennzeichneten Interessen und geschaffenen Voraussetzungen zur bürgerlichen Anpassung an Interessen, bzw. an Widerstanderschaffen gegen Interessen, die so bewertet werden, dass sie gleichzeitig nicht gerechtfertigt, kurrent oder konzilient sind.

Auf diesen Grundlagen wird die in der Ideologie festgesetzte funktionelle Inhaltsverdrehung aufgebaut und ausgeglichen, durchgeführt und standgehalten.

Schlüsselworte: Ideologie, verzogenes Bewusstsein, bürgerliche Ordnung, Liberalismus, Postliberalismus, Integrierung, gesellschaftliche Beziehungen, bürgerliche Widersprüche, Implikationen der Irrationalität.